

Esztergom, 2019. november 29.

Mivel sok értékes előadás közepette kaptam szót, hogy a hazai keleti hagyományainkról, gyakorlatunkról beszéljek, engedjék meg, hogy az ilyen témánál egyébként elengedhetetlen teológiai alapvetéstől most eltekintsek. Nálam szakavatottabb emberek szóltak és szólnak arról, hogy mi a helye és szerepe a keleti egyházban az Eucharisziának, milyen hatással van a lelkiéletre, hogyan jelenik meg a teológiában. Elég legyen erről csupán annyit mondanom, hogy ezen a téren nincs különbség a görögkatolikus és az ortodox egyházak között. Nem kell különbséget keresni a kettő között, nem lehet éles elhatárolással elkülöníteni az ortodox egyházi lelkiséget és teológiát attól, amit mi a katolikus egyházon belül keleti rítusúként megélünk. Ha korábban voltak is jelentősebb különbségek ezen a téren, ma már erőteljes törekvés van arra, hogy ezek a valós vagy látszólagos különbségek minél jobban feloldódjanak. Ezen a téren világosan fogalmazott az azóta szentté avatott II. János Pál pápa az *Oriente Lumen* kezdetű pápai buzdításában. Hadd idézzem a szavait:

„Mivel valóban hisszük, hogy a keleti egyházak tiszteletreméltó és ősi hagyománya Krisztus Egyháza örökségének szerves részét alkotja, a katolikusok első feladata ennek a megismerése, hogy ez mindenki számára lehetséges módon táplálja és vigye előre az egység folyamatát. Keleti katolikus testvéreink tudatában vannak annak, hogy az ortodox testvérekkel együtt élő hordozói ennek a hagyománynak.”¹

A két évvel később megjelenő Liturgikus Instrukció² pedig ugyanebben a szellemben eleveníti föl azt, amit már a II. Vatikáni Zsinat keleti egyházakról szóló konstitúciója is megfogalmazott, hogy ha a keleti katolikus egyházak az eredeti hagyományaiktól a *„korviszonyok vagy személyi körülmények miatt eltértek volna, vissza kell térniük ősi hagyományaikhoz”*.³ Egyébként ugyanez a gondolat már jóval hamarabb megjelent a lengyel származású pápa tanításában, akinek minden bizonnyal korábbi egyházi szolgálata során is volt kapcsolata a görögkatolikus egyházzal. A hagyományokhoz való hűségben – fejezte ki egyik homíliájában – *„az Apostoli Szentszék szilárd álláspontjának jelképét látja, amely mellett nyomatékosan kitarzott a Zsinat, amikor azt kérte az ugyanezen Szentszékkel közösségben levő keleti egyházaktól, hogy legyen bátorságuk újra fölfedezni önazonosságuk hiteles hagyományait, és ahol szükséges, állítsák helyre az eredeti tiszta állapotot.”⁴*

Az említett Instrukció magyarázatot is ad arra, hogy miért kell kerülni az egyébként önmagában értékes, de más rítusból átvett ájtatossági gyakorlatokat. Így fogalmaz: *„A keleti katolikus egyházak [...] számos olyan ájtatosságot vettek át, amely csak a latin egyház sajátja, s nem képezi részét a keleti istentisztelet hagyományos rendjének. Nem helyes, ha a hívek lelki életét képező áhítatgyakorlatok eltávolítják őket az egyházuk saját örökségétől. Ha ettől függetlenül fejlődnek,*

¹ II. János Pál pápa, *Oriente Lumen. Apostoli levél XIII. Leó pápa A keletiek méltósága kezdetű apostoli levele centenáriumának alkalmából 1995. május 2.*, 1.

² *Istruzione per l'applicazione delle prescrizioni liturgiche del Codice dei Canonici delle Chiese Orientali*, Città del Vaticano 1996. *A Keleti Egyházak Kongregációjának instrukciója a Keleti Egyházak Kánoni Törvénykönyve liturgikus előírásainak alkalmazásához*, Nyíregyháza 2010, 12. (Következőkben: *Liturgikus instrukció.*)

³ II. Vatikáni Zsinat, *Orientalium Ecclesiarum*, 6.

⁴ II. János Pál homíliája az 1987. november 21-én tartott, örmény szertartású isteni liturgián: *Osservatore Romano*, 1987. november 23-24, 6. o.; ld. még *Servizio Informazioni per le Chiese Orientali*, a 485-556. számokhoz tartozó függelék, 5. o.

ebből könnyen „párhuzamos” lelkiségi formák születhetnek. A sajátjogú egyházak felsőbb hatásainak a feladata, hogy segítsék a hívek hiteles misztagógikus nevelését.”⁵

Ennek szemléltetésére hadd említsem éppen a szentségimádás ájtatosságát. Jóllehet, a Rómával egyesült keleti egyházakban kezdettől fogva megvolt az igény a saját hagyományok hűséges megtartására,⁶ az évszázadok során mégis, a római katolikusokkal való közös élet, a latin szemináriumokban való közös papképzés eredményeképpen egyre vonzóbbnak tűnt a szentségimádás, amely a görögkatolikus egyházakban is elterjedt, így nálunk, Magyarországon is. Mégis figyelemreméltó, hogy hogyan. Mindjárt az első különbség és ebből fakadó nehézség abban áll, hogy a keleti liturgiában az Eucharisziához kovászos kenyeret használunk. Míg a római katolikusoknál már évszázadoktól használják a monstranciában jól elhelyezhető szent ostyát, addig a keletiek Szent Kenyere erre szinte teljesen alkalmatlan. Voltak ugyan próbálkozások, hogy készüljön olyan szentségtartó, amelybe a négyzet alakú szárított kenyeret helyezzük, de talán éppen azért nem terjedt el ez széles körben, mert érezhető volt ennek visszássága. A kenyér tudatos és célirányos szárítását méltatlannak érzem az Élet Kenyeréhez. Az említett nehézség miatt a görögkatolikus templomokban egyszerűen a megmaradt Eucharisziát tartalmazó kelyhet helyezték ki az oltárra, hogy az előtt imádkozzanak. Viszont az imádság is inkább hasonlított bármely más, énekelt szertartáshoz, mint a rómaiaknál ismert csöndes elmélkedéshöz. Ezt az énekelt szertartást a jezsuita szerzetesek állították össze és a bazilita atyák terjesztették nagy buzgósággal, mert a keleti embernek valahogy nem esett jól más, mint az ének. Ha csendes imáról van szó, annak sokkal inkább a Jézus-ima felel meg, amely, bizony jelentősen háttérbe is szorult a latin szertartások terjedésével. Hála Istennek, napjainkban ennek újjáébredését éljük, így még inkább érthető, hogy a szentségimádás a görögkatolikus templomainkban már csak nyomokban található meg, alig néhány helyen.

Mintha a keleti lelkiség ösztönszerűen vonzódná ahhoz, amit a Szent Liturgiáról szóló zsinati konstitúció tanít: „A keresztény nép áhítatgyakorlatainak alkalmazkodniuk kell a liturgiához, mintegy abból fakadjanak, és arra készítsék fel a népet; a Liturgia ugyanis természeténél fogva messze fölötte áll valamennyinek.”⁷

Mindezek alapján megérthetjük, hogy félrevezető volna a saját magyar görögkatolikus lelkiségi és liturgikus gyakorlatunkat az ortodox egyház hagyományaitól függetlenül értelmezni. Annál is inkább, mivel már a legelső uniós törekvések idején megjelent az az alulról, tehát a hívek és papság köréből ugyanúgy megfogalmazódó törekvés, hogy a Római Szentszékkal való egyesülés ne érintse a keleti egyházi hagyományokat, azokat a Katolikus Egyházzal egységre lépő keletiek maradéktalanul megőrizhessék.⁸ Ez a történelmi tény hitelesen fejezi ki azt az igényt, hogy a Római Katolikus egyházzal való egyesülés nem csorbíthatja, nem módosíthatja a keleti egyház rítusát. A rítus fogalmát pedig a Keleti Kódex négy fő pontban határozza meg: *liturgikus, teológiai, lelkiségi és fegyelmi*

⁵ *Liturgikus instrukció*, 38.

⁶ Vö.: Végheő Tamás, „Barkóczy Ferenc egri püspök kiadatlan instrukciója az Egri Egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára (1749)” in Végheő Tamás – Nyirán János, *A Barkóczy-féle intrució 1749-ből – 19. századi kéziratok görögkatolikus szerzőknek*, (Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontes vol. 2.), Nyíregyháza 2012.

⁷ II. Vatikáni Zsinat, *Sacrosanctum Concilium*, 13.

⁸ Ez a kérés az uniós feltételek között is kiemelt helyen szerepelt. Vö.: Juraj Gradoš, “Az ungvári unió és annak 1646. április 24-i okirata” in Athanasiana 2017 (44) 40–41.

örökség⁹, tehát nem csupán a szertartást foglalja magában, hanem átfogó élet- és gondolkodásmódot jelent.

Ami számomra szembetűnő a keleti egyházakra vonatkozóan, de most már hadd szorítkozzam a saját egyházunk körére, a görögkatolikus egyház Eucharisztia iránti tiszteletére, az a nagyobb fokú következetesség, amelyet nem mindig látunk a római katolikus gyakorlatban. Arra gondolok, hogy a liturgikus szolgáltató és a hívő egyaránt minden körülmények között úgy tekint az Eucharisziára, mint a „mennyből alászállott” Élő Kenyérre. Ez akkor is igaz, amikor zárva van a templom, akkor is, amikor nyitva van. Akkor is, amikor eucharisztikus Liturgia van, s akkor is, amikor más szertartás, esetleg egyéb esemény a templomban. Akkor is, amikor a megkeresztelt helyben részesülnek a Szentségből, s akkor is, amikor a pap vagy a diakónus magával viszi, hogy a súlyos ok miatt távol lévők is részesülhessenek belőle. Ez talán magától értetődő, s elvileg a latin rítusban is így van, mégis, ha föllevenítünk néhány hasonló elemet, akkor valamelyest érzékelhetővé válik a különbség. Egyik ilyen jelenség maga a szentségimádás ájtatossága, amelynek gyakorlatában látok bizonyos következetlenséget. Ilyenkor római katolikus testvéreink a lehető legdíszesebb cibóriumba helyezik ki hódolatra a Szentséget, amely szentségtartót csak a vélummal foghatja meg a pap, előtte azonban saját kezével helyezi be ugyanabba a tartóba. Ha jól tudom, erre a mozdulatra, a Szentség cibóriumba helyezésére csak az áldozópap van fölhatalmazva, más alkalmakkal azonban akár a hívek is kézbe vehetik az Oltáriszentséget, például amikor megáldoznak. Sőt, mások áldoztatásának engedélyét is adott esetben megkaphatja világi személy is, ha erre a püspök fölhatalmazást ad, mely engedélyt évenként meg kell újítani, ám adott esetben ezt a fölhatalmazást a plébános is ad hoc megadhatja, ha annak szükségét látja. Az akolitusi tisztséggel pedig együtt jár az általános áldoztatási joghatóság is.

A görögkatolikus gyakorlat némely ponton eltér ettől. Az akolituszal egyenrangú kisebb rendben lévő személy nálunk az alszerpap, aki semmilyen körülmények között nem végezhet áldoztatást, nem is érintheti a Szentséget, de még az azt tartalmazó aranyozott, liturgikus edényeket sem. Az eggyel magasabb klerikusi rangban lévő diakónus is csak püspöki engedéllyel áldoztathat. Hogy világi ember áldoztasson, az föl sem merülhet. Azokat az edényeket vagy kendőket, amelyek valaha is tartalmazták a Szentséget, csak fölszentelt személy, diakónus vagy annál magasabb tisztségben lévő klerikus érintheti, más nem. A Szentséget mindig az oltárra helyezett vagy az a fölé függesztett szentségtartóban tároljuk, míg a zsinat óta a római katolikus templomokban nagyon gyakran erre elkülönített kis szekrényt, falban elhelyezett tárolót alakítanak ki. Nálunk is van hasonló a szentélyben, de abban csak a szent edényeket tároljuk, az Eucharisziát sohasem.

Fordítsuk tehát figyelmünket a görögkatolikus gyakorlatunkra, amelynek kivétel nélkül minden részlete jól jelzi, hogy milyen következetesen megélt áhítattal kezeljük az Eucharisziát, kifejezve ezáltal is a legnagyobb hódolatunkat!

Ez megmutatkozik mindjárt a Szent Liturgia elején végzett proskomídiában, ahol előkészítjük azt a kenyeret, melyet majd nagy ünnepélyességgel az oltárra viszünk, hogy abból legyen az Eucharisztia. Egyszerű búzakenyérről van szó, amelynek viszont már az elkészítése is imádságokkal tűzdelt szertartásszerű cselekmény. Például nem keveredhetnek az egyéb konyhai dolgok közé azok az eszközök, amelyekkel ezt a kenyeret, az úgynevezett proszforát készítik. Ennek egyéb érdekes

⁹ CCEO 28. kánon, 1§.

részleteiről Szabó Irén néprajzi kutatásában találhatunk¹⁰. A gondosan elkészített kenyérből aztán a pap az előírt imádságok kíséretében vágja ki és helyezi a diszkoszra, vagyis egy aranytányérkára azt a részt, amelyet Barányinak nevezünk. Ebből részesülnek az áldozók. A proszfora megmaradt részei pedig szentelménynek tekintendők, nem történhet vele méltatlan dolog, nem szabad szemétté dobni. Tehát pusztán annak a kenyérnek a maradékát, amelyből az Eucharisziára szánt kenyeret kivágjuk, azt is ekkora tisztelet veszi körül. Sok helyen a ministránsok fogyasztják el, illetve a pap vagy diakónus részesül belőle, hogy az Eucharisztia vétele után ez legyen az első, amely ételként a szájába kerül. Ugyanilyen okból szoktuk a híveknek is kiosztani ezt a megmaradt kenyeret a Szent Liturgia végén, keresztszókolás mellett a híveknek. Igaz, ma még kevés helyen sikerült visszahoznunk ezt a gyakorlatot.

Hosszas lenne végigvenni, hogy a Szent Liturgia során milyen módon mutatkozik meg ez a legnagyobb fokú hódolat az Eucharisziában jelenlévő Krisztus Urunk iránt. A Szent Liturgián megnyilvánuló mély tiszteletünk kifejeződik a sok könyörgésben, imádságban, metániákban, amelyek mellett több alkalommal is tömjénezzük az Eucharisziát, a hívek megáldoztatása után kétszer is. Az előkészületi asztalra helyezve újra megtömjénezzük, s a megmaradt Szentséget a diakónusnak vagy ha nincs, akkor a papnak kell magához vennie, azt nem lehet félretenni, csak arra az esetre, ha a közeljövőben beteget vagy más személyt kell megáldoztatni, ilyen módon közvetve őket is az adott Eucharisztikus Liturgiához kapcsolva. A Szent Kenyér elraktározása, főként annak későbbi szent miséken való fölhasználása nem illeszkedik a keleti eucharisztikus szemlélethez.

Most pedig szeretnék még beszélni arról a szertartásunkról, amely talán leginkább párhuzamba állítható a római katolikusoknál kialakult szentségimádás gyakorlatával. Ebben ugyanis – kicsit a latin szokáshoz hasonlóan – a korábban konszekrált és későbbi alkalomra félretett Szentséggel találkozunk. Igaz, nem csak hódolat céljából, hanem kifejezetten azért, hogy a hódolás után magunkhoz is vegyük azt. Arról a bűnbánati szertartásról van szó, amelyet egyházunk az ún. aliturgikus napokon végez. A Húsvétot megelőző szent negyven nap hétköznapijain ugyanis általában nem végzünk Szent Liturgiát, csak szombat és vasárnap. Ezekben a napokban más imádságokat éneklünk, sok böjti imával gazdagítva, de szerdán és pénteken mégis olyan szertartáson vehetünk részt, amelynek végén megáldozhatunk. Ezt a szentséget a megelőző vasárnap teszi félre a pap, helyez el az oltáron, s az Előszenteltek Liturgiáján számtalan hódolással övezve veszi elő, és részesíti belőle a szentáldozáshoz járulókat. A teljesebb nevén Előre megszentelt áldozatok Liturgiája név is arra utal, hogy itt már egy korábban megszentelt, vagyis konszekrált oltárkenyérről és borról, Krisztus Testéről és Vérééről van szó. Az Eucharisztia nagyfokú tiszteletére utal, hogy ezeken a szertartásokon még többször van tömjénezés előírva. Minden alkalommal, amikor a pap előveszi a Szentséget, előtte hódolásokat végez és többször is megtömjénezi ezeket az előre megszentelt adományokat.

Két körmenetet tartunk vele. Az egyik rejtett, amikor a pap a Szentségházból kiveszi az Eucharisziát, és zárt királyi ajtó és függöny mögött átvviszi az előkészületi asztalhoz, hogy ott a részesüléshöz előkészítse. Ezt megelőzi három tömjénezés: egyszer, amikor az oltár közepén szétnyitott antimenzionra¹¹ helyezi a pap, utána háromszor az egész oltárt körültömjénezi, majd az

¹⁰ Szabó Irén: A proszfora készítés hagyománya a magyar görögkatolikus egyházban, Kézirat. Elhangzott: Eucharisztia és Úrvacsora a magyarországi vallási kultúrában. 14. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencia Szeged, 2018. október 11-12. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport

¹¹ Krisztus holttestét vagy annak sírjátékelét ábrázoló ikon díszítésű kendő, melyen az Eucharisziát bemutatjuk.

átvitelkor folyamatos tömjénezéssel kíséri az asszisztencia az előkészületi asztalig. Mint mondtam, ez zárt királyi ajtó mögött történik, ezalatt a templomhajóban zsoltárolvasás folyik, tehát a hívek elvileg ebből semmit nem látnak. Nem is nekik szól, nem a látványosságot keressük vele, hanem a lehető legnagyobb hódolatunkat próbáljuk ezzel is kifejezni. Az előkészületi asztalnál végzett rövid cselekmény nem keverendő össze a proskomídiával, bár vannak hasonló mozdulatok, például a bor kehelybe öntése, de ezek alatt a pap nem mond semmilyen más imát, csak minden egyes mozdulathoz azt ismétli: Uram, irgalmazz! Ezzel fejezi ki a szertartás, hogy itt nem közönséges élő kenyérről történik az előkészület, hanem ez már előre megszentelt áldozat. Itt marad a Szentség egészen a nagy bemenetig, s az addig tartó részben folyamatosan úgy kezeljük ezt az asztalkát, mint egy oltárt, soha nem lehet elmenni mellette metánia, azaz meghajlás nélkül.

Mielőtt újra díszes menetben, most már a templomhajón keresztül a királyi ajtón át újra visszahoznánk a Szentséget az oltárra, még sok metániát végzünk, énekelt ima közben a pap és a hívek is több alkalommal a földre borulnak. Igaz, ez ekkor inkább a mély bűnbánat kifejezője, mégis szorosán az Eucharisziához köthető, hiszen az egész szertartás arra épül föl, abban csúcsosodik ki, hogy bár nincsen eucharisztikus Szent Liturgia, mégis ebben a bűnbánati szertartásban részesülhetünk az élő Kenyérben, az Eucharisziában.

Hosszadalmas lenne tovább részletezni ezt a gyönyörű böjti szertartásunkat, de most nem ez a célunk. Csupán néhány elemet fölillantva kívántam utalni arra, hogy a Keleti Egyház, ha nem is a latin rítusban ismert szentségimádást alkalmazza, azért nagyon fontosnak tartja, hogy a lehető legodaadóbb módon fejezze ki ezt a minden mást felülmúló hódolatot az Eucharisztia iránt. S miközben megtartja annak alapvető lényegét, vagyis, hogy az táplálékul szolgáló, „mennyből alászálló élő kenyér”, közben mégis megtalálja a módját ennek az egyedül Istennek kijáró hódolatnak.

Befejezésül engedjék meg, hogy ezen a fórumon is közzétegyem a Magyar Görögkatolikus Metropólia jól megfogalmazható célkitűzését a 2020-ban rendezendő Eucharisztikus Kongresszussal kapcsolatban. Egyik ilyen célunk sok más lelki törekvésünk mellett, hogy erre a jeles esztendőre elérjük híveink nagyobb buzgóságát az Eucharisztia iránt, mely főként abban fejeződik ki, hogy minden megkeresztelt hívünk számára természetessé válik – hacsak valami súlyos ok ebben nem gátolja – az Eucharisztikus Liturgián való részesedés, vagyis a minden Szent Liturgián való megáldozás. Ennek érdekében sokat kell még alakítanunk a hívek Eucharisztikus felfogásán, kezdve a kisdetek áldoztatásától – melyet szintén e jeles év első napjára, 2020. szeptember 1-ére tervezzük bevezetni – a rendszeres szentgyónáson át a minden Liturgián való megáldozásig. Körlevelekkel, sajátos katekézisekkel, konferenciákkal kívánjuk ezt elérni. S bízom abban, hogy ezt az elérendő célt szolgálja ez az Esztergomban megrendezett színvonalas konferencia, beleértve jelen szerény előadásomat is.

Köszönöm a figyelmet.